

מבוא לספר נזקים

תיקון העברה נעשה באמצעות פיצוי ממוני לניזק, בפיוס ובכפרה של האדם לעצמו. הממון נועד לפצות את הניזק על ההפסד, ריצוי הניזק ופיוסו על הצער הנפשי שנגרם לו, והכפרה, ובכללה התשובה, מכוונת למזיק עצמו.¹¹ פגיעה בממונו של האדם קרובה להיות פגיעה חמורה באדם עצמו, במיוחד אם היא נעשית במזיד, כי "כל הגוזל את חברו שווה פרוטה – כאילו נוטל את נשמתו".¹² ולא לחינם נכרך דין מי שמוסר את חברו לידי גויים למי שמוסר את ממונו,¹³ מפני ש"חמלת בני אדם על ממונם כחמלתם על עצמם, ומקצת בני אדם מעדיף ממונו על עצמו".¹⁴

שני עקרונות מנחים את ענישת המזיק, נוסף על התיקון. העיקרון הראשון הוא "מידה כנגד מידה". בלשון נוקבת, אפשר לומר כי העונש הוא העברה, וכביכול המזיק הזיק לעצמו:¹⁵ אם פגע בממון זולתו, פוגעים בממונו; ובאופן רעיוני, אם פגע בגוף זולתו, פוגעים בגופו; ואם רצה ונטל נפש, נוטלים את נפשו. לכן הגנב משלם כפליים, ומוציאים ממנו ממון כפי שרצה להוציא מחברו. החובל בחברו, אף שלמעשה נענש בעונש ממוני, "ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה".¹⁶ ולא רק לחייב אותו לפצותו על אבדן השכר וההוצאות הרפואיות שהוציא (שבת וריפוי). והרוצח, שאין חמור ממנו, נאמר עליו: "ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו".¹⁷ ולעולם אסור לרחם על הרוצח אלא על הנרצח, כי "הרחמנות על הרשעים המשחיתים אכזריות היא על כל הבריות".¹⁸

העיקרון השני הוא הרתעת העבריינים ומניעת הישנותן של עברות. מתוך כך, העונשים מדורגים ביחס לכוונה זו. פשע שכיח וקל לביצוע מחייב עונש כבד יותר מפשע שקשה לעשותו. לכן מי שגונב בחשאי נענש באופן חמור יותר (משלם קנס בערך כפול ממה שגנב), והגולן (השודד) עונשו פחות, מפני שמעשה הגול שכיח פחות מן הגנבה, משום שאפשר להישמר מפניו, ואף אפשר לתבוע את הגולן, שהרי זהותו ידועה.¹⁹ עברייני שפשעו דורש העזה גדולה ועלול להגיע לידי רצח, כגון מי שגונב אדם (חוטף) או בא במחתרת (גנב העשוי לרצח), עונשו מוות על שם סופו.²⁰ לעומת זאת, הריגת מי שרודף אחר אדם אחר להרגו אינה בגדר ענישה אלא ניסיון למנוע את רציחתו של הנרדף. הקנס הוא עונש המוטל רק על ידי בית דין, והכלל "המודה בקנס – פטור".²¹ בא כנראה בגלל שמי שמודה מכיר בחטאו, וכבר אין צורך להרתיעו.

ספר נזקים עוסק "במצוות שבין אדם לחברו, שיש בהם היזק תחילה, בממון או בגוף".¹ הספר הוא הראשון בספרי המשפט והשלטון – נזקים, קניין, משפטים ושופטים – מפני שתחילת עבודת השופט היא הסרת המכשול, בחינת "סור מרע ועשה טוב".²

ספר נזקים מקיף באופן כללי את הנזקים שבאחריות האדם לפי שכיחותם,³ שהוא גם סדר ההולך ומחריף מבחינת המזיק. המצויים ביותר הם נזקים רוצח ושמירת נפש הבאים על ידי רכושו של האדם

המזיק, כגון שור שהזיק עקב רשלנות בעליו בשמירה עליו (הלכות נזקי ממונו). לאחר מכן באה הגנבה בסתר (הלכות גנבה), שהיא מצויה יותר מן הגזלה הכרוכה בעזות פנים, ובכלל הגזלה – אבדה שלא הוחזרה לבעליה.⁴ (הלכות גזלה ואבדה). נדירים וחמורים מנזקי הממון הם הנזקים שהאדם עושה בגופו, כשהוא פוצע את חברו או מזיק לרכוש חברו או לממונו, שלרוב אין לו בהם רווח חוץ מפריקת כעסו. גרועים מהם מתוארים בסוף הלכות אלו, והם מי שמוסר את ממון חברו או את חברו ביד אנשים אלימים (הלכות חובל ומזיק). לקראת סיום הספר, הרמב"ם פורס את ההלכות העוסקות בדינו של הרוצח, שהוא החמור ביותר בפשעי האדם, וכולל בהם את הדאגה לאחריות האדם לשלום גופו (הלכות רוצח ושמירת נפש). בסדר זה יש גם מסר שטיפול יסודי באחריותו של האדם יש בו כדי למנוע את הידרדרותו למעשים חמורים יותר.⁵

התועלת שבמצוות הללו ברורה.⁶ הצדק ניכר בהן באיסור, בתיקון העברה ובדרך הענישה עליה.

האיסור להזיק חל גם אם אין בו היבט ממוני, "מפני שאסור לאדם להזיק ולשלם מה שהזיק".⁷ הדברים נכונים ביחס לממון, ויותר מכן ביחס לגוף, שאסור לאדם להכות את חברו גם אם ביקש ממנו שיכה אותו.⁸ שיאם של הדברים בא ביחסו של האדם לגופו, שהוא קניינו של הקב"ה.⁹ אסור לאדם לפגוע בעצמו, ואף לא לסכן את עצמו, "וכל העובר עליהן ואמר 'הריני מסכן בעצמי, ומה לאחרים עליי בכך' או 'איני מקפיד על כך' – מכין אותו מכת מרדות".¹⁰

גורלו נתון בידי בעליו, שהרי היה יכול לשחוט אותו בכל עת, ולכן ברור שהריגתו היא רק עונש לבעליו, שנוסף על תשלום הכופר המוטל עליו, בשר בעל החיים נאסר בהנאה (בכל שימוש).

רוב השחיתויות בחברה באות מתוך היתויות לממון,²⁵ העלולה לגרום לאדם לא רק להזיק לזולתו, אלא אף לסכן את עצמו ולקפח את חייו. ספר נזקים מסתיים בתמרוז אזהרה זה וברישתה להקפיד על שמירת כל אחד מעם ישראל כדי לחיות חיי אמת.

מגיעת הישנות העברות ובקשת תיקונן הן הרעיון העומד ביסוד תקנת השבים (סיוע לחוזר בתשובה להחזיר את שווי מה שגזל ולא להטריחו דווקא את החפץ שגזל).²²

בדומה לזה, העונש המוטל על רכוש האדם שהזיק לזולתו (כגון שור שנגח) אינו רק פיצוי לניזק, אלא בא לחזק את תודעת האחריות באדם, בעל הרכוש, שישמור את רכושו מלהזיק.²³ כך למשל עולה מענישת שור (או כלב וכדומה) שהרג אדם, שהדין בו נעשה בבית דין של 23 דיינים (!), מפני שהוא בגדר דיני נפשות,²⁴ שאפשר שיפסוק בית הדין את דינו של בעל החיים למוות. עונש זה ודאי אינו בא להעניש את השור, שהרי גם בלא זה

✧ הערות ✧

1. הקדמה למשנה תורה, מבנה הספר.
2. תהילים לד, טו. וכן כתב בפה"מ בסדר המשנה.
3. בחינת "תדיר ושאינו תדיר – תדיר קודם".
4. גולה ואבדה יא,ב.
5. גולה ואבדה א,יא: "התאוה מביאה לידי חימוד, והחימוד מביא לידי גול... יבוא לידי שפיקות דמים".
6. לטעמי המצוות לספר זה ראה ב מו"נ ג, פרקים מ-מא.
7. נזקי ממון ה,א.
8. חובל ומזיק ה,יא.
9. רוצח א,ד. לדין המתאבד ראה שם ג,ב; אבל א,יא.
10. רוצח יא,ה.
11. תשובה ב,ט; נזקי ממון י,ד-ה. וראה חובל ומזיק ה,ט וביארנו שם.
12. גולה ואבדה א,יג.
13. חובל ומזיק פרק ח.
14. מו"נ ג,מ. לכן מסתיים הספר בדרישה לסייע לכל אדם מישראל גם בממון, "שמא ישתהה בשביל ממון ויבוא לידי סכנה" (רוצח יג,יד).
15. מו"נ ג,מא.
16. חובל ומזיק א,ג, אלא שביצוע העונש בלתי אפשרי, ולכן הוא נידון לשלם.
17. במדבר לה,לג.
18. מו"נ ג,לט. השווה סנהדרין יא,ה.
19. מסיבה זו נקבעו תשלומי ארבעה וחמישה. ראה מו"נ ג,מא.
20. גנבה ט,ט. וראה ביארנו שם. עניין הרודף נידון במו"נ ג,מ, בפרק על הנזקים והרוצח. לעומת הבא במחתרת מו"נ ג,מא, בפרק על העונשים. ויש מי שחולק על טעם הרמב"ם.
21. נזקי ממון ט,ו; גנבה ג,ז-ח; חובל ומזיק ה,ז.
22. גולה ואבדה א,ה.
23. מו"נ ג,מ, וראה הרב יהונתן בלס, "מנופת צוף", עמ' 585. ויש מי שחולק על טעם הרמב"ם.
24. ראה: נזקי ממון י,א; סנהדרין ה,ב.
25. מו"נ ג,מ: "מקצת בני אדם מעדיף ממון על עצמו". וראה שם ג,יא; איסורי ביאה כב,יט.

”בְּשֵׁם יי אֵל עוֹלָם”
”הֵט לְבִי אֶל עֲדוֹתֶיךָ, וְאֵל אֶל בְּצַע”

סֵפֶר אֶחָד עֶשֶׂר

וְהוּא

סֵפֶר נְזָקִים

הַלְכוֹתָיו חֲמֵשׁ, וְזֶה הוּא סְדוּרָן:

הַלְכוֹת נְזָקֵי מְמוֹן,

הַלְכוֹת גְּנֵבָה,

הַלְכוֹת גְּזֵלָה וְאַבְדָּה,

הַלְכוֹת חוֹבֵל וּמְזִיק,

הַלְכוֹת רוֹצֵחַ וּשְׂמִירַת נַפְשׁ.

סֵפֶר נְזָקִים – ”אֲכַלּוּל בּוּ מִצּוּת שְׁבִין אָדָם לְחִבְרוּ וַיִּשְׁבְּחוּ בְהֵם הַיּוֹק תְּחִילָה בְּמִמּוֹן אוֹ בְּגוֹף” (הַקְדָּמָה לְמִשְׁנֵה תוֹרָה, מִבְּנֵה הַסֵּפֶר), ”וְהֵם כּוֹלֵם בְּסִילּוֹק מִיְּנֵי הָעוֹוֹל וּמִנִּיעַת נֹזְקִים. וְלַעֲרֹצֵם הַהִקְפָּדָה עַל מִנִּיעַת הַנּוֹזְקִים, נִתְחַיֵּב הָאָדָם בְּכָל נֹזֵק שִׁיגְרָם עַל יְדֵי מִמוֹנוֹ אוֹ שִׁנְגָרָם מִמַּעֲשָׂיו, מִמָּה שֶׁהִיא יָכוֹל לְשׁוֹמְרוֹ וּלְנֹטְרוֹ מִלְּהִזִּיק” (מִו”ג ג.מ.). הַלְכוֹת נְזָקֵי מְמוֹן – שֶׁהִזִּיק מִמוֹנוֹ שֶׁל אָדָם. הַלְכוֹת חוֹבֵל וּמְזִיק – הַחוֹבֵל הוּא מִי שֶׁמָּכָה אֶת חִבְרוֹ אוֹ פּוֹצֵעַ אוֹתוֹ, וְהַמְזִיק הוּא מִי שֶׁמְזִיק אֶת מִמוֹנוֹ. וּשְׂמִירַת נַפְשׁ – שְׂמִירָה מִסַּכְנוֹת הַחַיִּים.

בְּשֵׁם יי אֵל עוֹלָם (בְּרֵאשִׁית כ.א.לג) – פְּתִיחַתוֹ הַקְּבוּעָה שֶׁל הַרְמַב”ם בְּכָל סִפְרָיו (פְּתִיחַת מִשְׁנֵה תוֹרָה וְכָל סִפְרֵי מִ”ד הַסִּפְרִים בְּמִשְׁנֵה תוֹרָה, סִפְרֵי הַמִּצְוֹת, כָּל סֵדֵר מִפִּירוּשׁוֹ לְמִשְׁנֵה, כָּל חֶלֶק מִמְּוֵרָה נְבוּכִים, אִיגְרַת תְּחִיית הַמֵּתִים וְעוֹד), וְהִיא קְרִיאָה שֶׁל קִידוּשׁ הַשֵּׁם בְּפִרְסוּמוֹ בְּעוֹלָם, כְּקְרִיאָתוֹ שֶׁל אֲבֵרָהָם אֲבִינוּ, הַכּוֹלֵלֶת הַכּוֹרָה בְּמִצִּיאוֹת ה’ וּבִהִיּוֹתוֹ בּוֹרָא הָעוֹלָם וּמַחְדָּשׁוֹ (מִו”ג ג.כט.).
הֵט לְבִי אֶל עֲדוֹתֶיךָ וְאֵל אֶל בְּצַע (תְּהִלִּים קיט.לו) – תְּפִילָה לְהַפְנוֹת אֶת הַדַּעַת לְהַכְרַת מִצְוֹת ה’, וְלֹא לְרִדִּיפַת הַמִּמּוֹן הַמְבִיאָה לְנֹזְקִים, מִפְּנֵי שֶׁכָּל הַנּוֹזְקִים נוֹבְעִים מִהִיעֲדָרָה חֲכָמָה, כִּי בִּידְעִית הָאֵמֶת מִסְתַּלֶּקֶת הָאֵיבָה וְהַשְׁנָאָה, וַיִּבְטְלוּ נֹזְקֵי בְּנֵי הָאָדָם זֶה לְזֶה” (מִו”ג ג.יא. לְמַשְׁמַעוֹת הַתְּפִילָה, רֵאָה תְּשׁוּבָה ו.ד.).

הלכות נזקי ממון – יש בכללן ארבע מצוות עשה, וזה הוא פּרָטָן: (א) דין השור. (ב) דין ההבֵּעַר. (ג) דין הבור. (ד) דין ההבֵּעֶרָה.

הלכות גנבה – יש בכללן שבע מצוות, שתי מצוות עשה וְחֵמֶשׁ מצוות לא תעשה, וְזֶה הוא פּרָטָן: (א) שלא לגנב ממון. (ב) דין הגנב. (ג) לצדק המאזנים עם המשקלות. (ד) שלא יעשה עול במדות ובמשקלות. (ה) שלא יהיה לאדם אֶבֶן וְאֶבֶן, אִיפֹה וְאִיפֹה, אף על פי שאינו לוקח ונותן בהן. (ו) שלא יסיג גבול. (ז) שלא לגנב נפשות.

הלכות גזלה ואבדה – יש בכללן שבע מצוות, שתי מצוות עשה וְחֵמֶשׁ מצוות לא תעשה, וְזֶה הוא פּרָטָן: (א) שלא לגזל. (ב) שלא לעשק. (ג) שלא לחמד. (ד) שלא להתאוות. (ה) להשיב את הגזלה. (ו) שלא תעלם מן האבדה. (ז) להשיב האבדה.

הלכות חובל ומזיק – מצוות עשה אחת, והיא דין חובל בחברו או מזיק ממון חברו.

הלכות רוצח ושמירת נפש – יש בכללן שבע עשרה מצוות, שבע מצוות עשה וְעֶשֶׂר מצוות לא תעשה, וְזֶה הוא פּרָטָן: (א) שלא לרוצח. (ב) שלא לקח כפר לנפש רוצח, אלא יומת. (ג) להגלות הרוצח בשגגה. (ד) שלא לקח כפר למחייב גלות. (ה) שלא יומת הרוצח כשירצח, קדם עמידה בדין. (ו) להציל הנרדף בנפשו שלרודף. (ז) שלא לחוס על הרודף. (ח) שלא לעמד על דם. (ט) להפריש ערי מקלט ולכונן להם הדרך. (י) לערף את העגלה בנחל. (יא) שלא יעבד באותה קרקע ולא תזרע. (יב) שלא לשים דמים. (יג) לעשות מעקה. (יד) שלא יכשיל תמים בדרך*. (טו) לפרק עם מי שנכשל בדרך. (יו) לטען עמו. (יז) שלא יניחנו בדרך נכהל במשאו וילך לו.

(יד) בדרך* – בכ"י מ': בדרך.

נמצאו כל המצוות הנכללות בספר זה שש ושלושים, מהן שש עשרה מצוות עשה וְעֶשֶׂר מצוות לא תעשה.

הלכות נזקי ממון

הלכות גנבה

הלכות גזלה ואבדה

הלכות חובל ומזיק

הלכות רוצח ושמירת נפש

מבנה ההלכות

כללי נזקי בהמה (א) נזקי רגל ושן (ב-ה), נזקי קרן ותשלומיה (ו-ט), בהמה שהמיתה אדם (י-יא), נזקי בור (יב-יג), נזקי אש (יד).

כללי נזקי בהמה	א	תשלום על נזקי בהמה (א-ג), מועד ותם (ד-ו), מקום הנזק (ז-ט), אבות ותולדות (י), ספק קרן ספק רגל (יא).
נזקי צרורות ודומיהם	ב	אבות ותולדות (א), צרורות (ב-ד), ספק צרורות (ה-ו), ממון וקנס (ז-ח), נזק בקול (ט-י), נזקי צרורות בתרנגולים (יב-יג), נזק בקפיצה (טו-טז), נזקי הכלב (יז-יט), מהלכת שבעטה ברבוצה (כ).
נזקי שן	ג	תשלומי השן לפי מקום האכילה (א-ה), אכילה על ידי הדחק ואכילה משונה (ו-ז), נזק הנלווה לאכילה (ח), מקום העמידה ומקום האכילה (ט-י), נפלה והזיקה (יא-יב), האחריות לנזק (יג-טו).
השמירה הנדרשת; נזק למחובר	ד	אופן השמירה הראוי (א), הזיק על ידי בהמת חברו (ב-ג), מסירת האחריות (ד-ז), מעמד השור אצל השומר (ח-יא), גביית התשלום (יב-יד).
תקנות ציבוריות בנזקים	ה	נזק בהמות רועות (א-ב), תקנות יהושע ושלמה (ג-ו), השהיית בהמה דקה, חזירים וכלבים (ז-י).
הגדרת המועד	ו	העדת השור (א-ה), חזרת השור לתמותו (ו-ז), מיקוד ההעדה (ח-י), העדה בדילוג ומועד לשופרות (יא), ספק במועדות (יב-יג).
פרטי דיני קרן ותשלומיה	ז	השמירה המחויבת (א-ב), פטור מתשלומי חובל (ג), המכניסי שורו לחצר חברו שלא ברשות (ד-ז), תשלום הנזק (ח), שינוי בשווי השור הניזק (ח-יג), שינוי בשווי השור המזיק (יב), טרחת הנבלה (יג).
בעלות על הבהמה; גביית התשלום	ח	שור של הקדש (א-ג), שור של הפקר (ד), שור של גוי (ה), העברת בעלות על השור או שחיתתו (ו-ט), גביית הנזק (י-יב), האיסור לענוש באומד הדעת (יג-יד).
פרטים וספקות בתשלומי תם	ט	מעוברת שהזיקה או ניזוקה (א-ה), הנתבע טוען שאינו יודע או כופר (ו), ספק איזה שור הזיק (ז-יא), שותפות הניזק בשור הנוגח (יב), תפס הניזק את השור (יג), התשלום בשוורים שהזיקו זה את זה (יד).
בהמה שהמיתה אדם והכופר	י	סקילת בהמה שהרגה אדם ותשלום הכופר (א-ג), מהות הכופר ומעמד הבעלים (ד-ז), כוונת הבהמה להרוג (ח-י), פטור מתשלום הכופר ברשות המזיק (יא-יב), הרגה בדרך הילוכה (יג), סיכום דיני שור שהמית (יג-יד).
פרטי דיני הכופר והבהמה	יא	סכום הכופר ומקבליו (א-ב), שור שגרם להפלה ושור שחבל באדם (ג-ו), שור שהמית והזיק (ז-ח), העברת בעלות על השור או שחיתתו (ט), נתערב בשוורים אחרים (י), מעוברת שהמיתה (יא-יב), בעלות על השור כשהוזמו עדיו (יג).
נזקי בור	יב	האחריות ליצירת בור (א-ג), האחריות לכסות את הבור (ד-ז), שמירה תמידית על הבור (ח-ט), עומק הבור (י-יא), שותפות בנזקי הבור (יב-יג), נזקי הבל וחבטה (יד), גובה התל (טו), אלו שבעל הבור פטור ממותם (טז-יז), נפלה מקול החפירה (יח), שותפות שני מזיקים בנזק (יט-כא), שור שנפל על החופר (כב).
כלים בבור ותולדות הבור	יג	הפטור באדם וכלים (א), התקלה – תולדת הבור (ב-ד), נתקל בדרך הילוכו (ה-ו), בור שנעשה באונס (ז), התנגשות בדרך (ח-יא), הוצאת פסולת לרשות הרבים (יב-טו), בנייה ברשות הרבים (טז-יח), נזקים שנוצרו ברשות הרבים (יט-כג), הסדרת התנועה ברשות הרבים (כד-כז).
נזקי אש	יד	הדלקת אש ברשות הזולת (א), זהירות באש שברשות האדם (ב-ד), שליחות ושותפות בהבערה (ה-ז), התשלום על דברים שנשרפו (ח-יב), הטלת האחריות (יג), פטור מדיני אדם (יד), אשו – ממונו וחציו (טו), תולדות האש (טז).

פסוקי התורה שבכתב

”לפיכך קראתי שם חבור זה 'משנה תורה',
לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה,
ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כלה,
ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם”.

(הקדמה למשנה תורה, לט)

וכי יגף [ידחף] שור [של] איש את שור רעהו ומת, ומכרו את השור החי
והצו את כספו וגם את המת יחצונו [וישלם בעל השור המזיק חצי נזק משווי שורו]:
או נודע כי שור נגח הוא [שטבעו לנגוח] מתמול שלשם [שכבר נגח פעמיים,
ועתה נגח פעם שלישית] ולא ישמרנו בעליו, שלם ישלם שור תחת השור [את
דמי הנזק במלואם] והמת יהיה לו [לניזק]:

שמות כא, לה-לו:
נזקי הקרן

כי יבער [יכלה] איש שדה או כרם ושלח את בעירו [בהמתו] ובער [ואכלה]
בשדה אחר, מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם:

שמות כב, ד:
נזקי השן והרגל

וכי יגח שור את איש או את אשה ומת, סקול יסקל השור ולא יאכל את
בשרו ובעל השור נקי: ואם שור נגח הוא מתמול שלשם והועד בבעליו
ולא ישמרנו והמת איש או אשה, השור יסקל וגם בעליו יומת: אם
[כאשר] כפר יושת [יושם, יוטל] עליו, ונתן פדין נפשו ככל אשר יושת עליו
[על ידי הדיינים]: או בן יגח או בת יגח, כמשפט הזה יעשה לו: אם עבד יגח
השור או אמה, כסף שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל:

שמות כא, כח-לב:
שור שהמית

וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו, ונפל שמה שור או
חמור: בעל הבור ישלם כסף ישיב לבעליו, והמת [צריך להשיב המזיק] יהיה
לו [לניזק, ויקוזז שווי השור מן התשלום]:

שמות כא, לג-לד:
נזקי הבור

כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה, שלם ישלם
המבער את הבערה:

שמות כב, ד:
נזקי האש

הַלְכוֹת נִזְקֵי מָמוֹן

מניין המצוות: (א) דין השור – לדון
בנזקי השור (מניין המצוות הקצר, צח; סה"מ
עשה צה), ובייחוד בנזקי נגיחת שור.
(ב) דין הַבְּעֵר – לדון בנזק שהזיקה
הבהמה בין באכילתה בין בדרך הילוכה

(ראה להלן א,ב), כלשון הפסוק: "כי יִבְעַר [יכלה] איש שדה או כרם, ושלה את בְּעִירוֹ [בהמתו] וּבְעֵר [ואכלה] בשדה אחר" (שמות כב,ד). שורש בע"ר משמש במקרא בשתי משמעויות שיש להן צד משותף: לשון בהמה, כמו "אנחנו ובעירנו" (במדבר כ,ד), ולשון רעיית בהמה (בארמית: בעיר) הגורמת להשחתת תבואה, כמו "ואתם בערתם הכרם" (ישעיהו ג,ד).
(ד) הַבְּעֵרָה – נזקי האש.

פרק א – הקדמה: נקדים כמה עקרונות
המשמשים בכל נזקי ממון: (1) תשלום
פיצוי (שאינו קנס) על נזקים חל רק
על נזקים צפויים, שהבעלים אחראי
לשמירתם. אם הנזק הוא בלתי צפוי
– הבעלים פטורים (ראה למשל להלן ב).
(2) תשלום נזקים, פעמים הוא פיצוי על
ההפסד שנוצר (נקרא 'ממון') ופעמים
עונש למזיק, כדי שייזהר להבא (נקרא
'קנס', כחצי נזק). (3) ופעמים יש אחריות
גם אם אין אשמה, שמותר לעשות דבר
מסוים, אבל אם נגרם נזק עקב המעשה,
האדם שעשה אותו חייב לשלם את מה
שהזיק (ראה הוצאת זבל, להלן יג,טו). (4) אסור
לאדם להזיק כדי לשלם את הנזק (להלן
ה,א).

א נֶפֶשׁ חַיָּה – בעל חיים. בְּרִשׁוֹתוֹ
שֶׁלְאֵדָם – בבעלותו או בשליטתו, כגון
שומר (להלן ד,י) או אפטרופוס (להלן ו,ג).
שֶׁנֶאֱמַר "וְכִי יִגַּף [=ידחף] שׁוֹר [של]
אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ וְמָת, וּמָקְרוּ אֶת
הַשׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כְּפָסוֹ וְגַם אֶת הַמֵּת
יִחָצוּ וְיִשְׁלַם בְּעַל הַשׁוֹר הַמְזִיק חֲצִי נֹזֵק
מִשׁוֹי שׁוֹרָו".

ב כְּמִנְהַג בְּרִיתָהּ – כפי טבעה. תָּבֵן
– הגבעולים היבשים של השיבולים

(פה"מ שבת גא,ג). עֲמִיר – קש דק (רש"י שבת עו,א) או עשב (ק' להלן ג,ב) או צמח מספוא המכונה בימינו 'לתלן אלכסנדרוני'
(Trifolium alexandrinum) (ר' תנחום). הַיִּפְּהָ שְׁבִנְכָסִיו – אם אין לבעל הבהמה שהזיקה כסף או נכסים מיטלטלים, גובים
את דמי הנזק מן הקרקע הטובה ביותר שלו (להלן ת,י). שֶׁנֶאֱמַר: "כי יִבְעַר [יכלה] איש שדה או כרם, ושלה את בְּעִירוֹ
[בהמתו] וּבְעֵר [ואכלה] בשדה אחר", מֵיֵטֵב שְׂדֵהוּ וּמֵיֵטֵב כְּרָמוֹ וְשִׁלְם". שְׁנֵת – שינתה. חֲצִי נֹזֵק – קנס שהטילה
התורה על בעל השור (להלן ב,ז), מפני שלא שמר אותו מלהזיק (מ"ג ג,מ).

ג מֵאָה – מאה דינר.

פָּרָק רֵאשׁוֹן

כללי נזקי בהמה

תשלום על נזקי בהמה

**א כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה שְׁהִיא בְּרִשׁוֹתוֹ שֶׁלְאֵדָם, שְׁהִזִּיקָהּ – הַבְּעֵלִים
חַיְבִין לְשַׁלֵּם, שְׁהִירֵי מָמוֹנָם הַזִּיק, שֶׁנֶאֱמַר: "[וְ]כִי יִגַּף שׁוֹר
אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ..." (שמות כא,לה) – אֶחָד הַשׁוֹר וְאֶחָד שְׂאֵר
בְּהֵמָה חַיָּה וְעוֹף; לֹא דָבַר הַפְּתוּב בְּשׁוֹר אֶלָּא בַּהוֹה.**

**ב וְכִמָּה מְשַׁלֵּם? אִם הַזִּיקָה בְּדָבָרִים שְׁדָרְכָהּ לְעִשׂוֹתָן
תָּמִיד כְּמִנְהַג בְּרִיתָהּ, כְּגוֹן בְּהֵמָה שֶׁאֶכְלָה תָּבֵן אוֹ עֲמִיר אוֹ
שְׁהִזִּיקָהּ בְּרִגְלָהּ כְּדָרְךָ הַלּוֹכָה – חַיֵּב לְשַׁלֵּם נֹזֵק שְׁלֵם מִן
הַיִּפְּהָ שְׁבִנְכָסִיו, שֶׁנֶאֱמַר: "מֵיֵטֵב שְׂדֵהוּ וּמֵיֵטֵב כְּרָמוֹ וְשִׁלְם"
(שם כב,ד). וְאִם שְׁנֵת, וְעִשְׂתָּ מַעֲשִׂים שֶׁאֵין דָּרְכָהּ לְעִשׂוֹתָם תָּמִיד
וְהַזִּיקָה בְּהֵם, כְּגוֹן שׁוֹר שֶׁנִּגְחַת אוֹ נִשְׁף – חַיֵּב לְשַׁלֵּם חֲצִי נֹזֵק
מִגּוֹף הַמְזִיק עֲצָמוֹ, שֶׁנֶאֱמַר: "וּמָקְרוּ אֶת הַשׁוֹר הַחַי וְחָצוּ
אֶת כְּפָסוֹ" (שם כא,לה).**

**ג כִּיֵּצַד? שׁוֹר שֶׁנָּה מֵאָה שֶׁנִּגְחַת לְשׁוֹר שְׁוֵה עֶשְׂרִים וְהֵמִיתוֹ,
וְהִירֵי הַנְּבִלָה שְׁוֵה אַרְבָּעָה – בְּעַל הַשׁוֹר חַיֵּב לְשַׁלֵּם שְׁמוֹנֶה,
שֶׁהוּא חֲצִי הַנֹּזֵק. וְאִינוֹ חַיֵּב לְשַׁלֵּם אֶלָּא מִגּוֹף הַשׁוֹר שֶׁהִזִּיק,
שֶׁנֶאֱמַר: "וּמָקְרוּ אֶת הַשׁוֹר הַחַי" (שם כא,לה). לְפִיכָּךְ, אִם הֵמִית**

שור שנה עשרים לשור שנה מאתים, והנבלה שנה מנה – אין בעל הנבלה יכול לומר לבעל החי 'תן לי חמשים', אלא אומר לו 'הרי שור שהזיק לפניך, קחהו ולך', אפלו אינו שנה אלא דינר. וכן כל כיוצא בזה.

מועד ותם

ד העושה מעשה שדרכו לעשותו תמיד כמנהג בריתו – הוא הנקרא 'מועד'. והמשנה, ועשה מעשה שאין דרך כל מינו לעשות כן תמיד, כגון שור שנגח או נשך – הוא הנקרא 'תם'. וזה המשנה – אם הרגל בשנויו פעמים רבות, נעשה מועד לאותו דבר שהרגל בו, שנקרא: "או נודע כי שור נגח הוא" (שם כא, לו).

ה חמשה מעשים תמים יש בבהמה, אם הועדה לאחד מהן – נעשת מועדת לאותו מעשה, ואלו הן: הבהמה אינה מועדת מתחלתה לא לגח, ולא לגף, ולא לנשך, ולא לרביץ על כלים גדולים, ולא לבעט. ואם הועדה לאחד מהן – הרי זו מועדת לו. אבל השן מועדת מתחלתה לאכל את הראוי לה לאכל, והרגל מועדת מתחלתה לשבר כדרך הלוכה, והבהמה מועדת מתחלתה לרביץ על פניו קטנים וכיוצא בהן ולמצוא אותן.

ו חמשה וכו' – חיות אלו, וכל חיה טורפת אחרת, מצוה להרוג אם נמצאות ללא השגחה (ראה חתול ההורג תינוקות בגולה ואבדה טו, יז). ויש לנדות כל מי שמחזיק ברשותו דבר המחזיק, כגון כלב רע (תלמוד תורה וד, סעיף ז). מועדין מתחלת בריתן להזיק... וכיוצא בהן – לכל סוג של נזק (פרישה ח"מ שפט י'). תרבות – מתורבתים, מבויתים, מאולפים. דריסה – מכה בצפורני כפות הרגליים הקדמיות (ראה שחיטה ה, ד). ברוך – צבוע (פה"מ ב"ק א, ד). וכן הנחש – שאינו בהמה.

מקום הנזק

ז כל מועד משלם נזק שלם מן היפה שבנכסיו, וכל תם משלם חצי נזק מגופו. במה דברים אמורים? בשנכנסה הבהמה לרשות הנזק והזיקתה. אבל אם נכנס הנזק לרשות המזיק, והזיקתה בהמתו שלבעל הבית – הרי זה פטור על הכל, שהרי הוא אומר לו 'אלו לא נכנסת לרשותי, לא הגיע לך הזק', והרי מפרש בתורה: "ושלח את בעירה ובער בשדה אחר" (שם כב, ד).

ח הזיקה ברשות הרבים או בחצר שאינה שלשניהם, לא למזיק ולא לנזק, או בחצר שהיא שלשניהם, והרי היא

ד לעשותו תמיד – "או על הרוב" (פה"מ ב"ק א, ד; ב, א). מועד – מוזמן להזיק (מילולית: מוזהר, שהוזהרו בעליו לשמור עליו). אם הרגל בשנויו פעמים רבות – לאופן עשייתו שור מועד, ראה להלן ו, א. שנקרא – בשור המועד: "או נודע כי שור נגח הוא [שטבעו לנגוח] מתמול שלשם [שכבר נגח פעמיים, ועתה נגח פעם שלישית] ולא ישמורנו בעליו, שלם ישלם שור תחת השור [את דמי הנזק במלואם] והמת יהיה לו [לנזיק]".

ה לגח – לנגוח בקרניה (פה"מ ב"ק א, ד). לגף – לדחוף בשאר אברי גופה (שם). לרביץ – לשכב (ראה בראשית מט, ט). השן – נזקי אכילה. פניו קטנים – כדים קטנים לשמן (פה"מ כלים ב, ב).

ו חמשה וכו' – חיות אלו, וכל חיה טורפת אחרת, מצוה להרוג אם נמצאות ללא השגחה (ראה חתול ההורג תינוקות בגולה ואבדה טו, יז). ויש לנדות כל מי שמחזיק ברשותו דבר המחזיק, כגון כלב רע (תלמוד תורה וד, סעיף ז). מועדין מתחלת בריתן להזיק... וכיוצא בהן – לכל סוג של נזק (פרישה ח"מ שפט י'). תרבות – מתורבתים, מבויתים, מאולפים. דריסה – מכה בצפורני כפות הרגליים הקדמיות (ראה שחיטה ה, ד). ברוך – צבוע (פה"מ ב"ק א, ד). וכן הנחש – שאינו בהמה.

ז לרשות הנזק – לשטח שבבעלות הנזק.

ח מִיִּחְדָּת – מיועדת. **בְּקֶעָה** – מישור של שדות. **שֵׁישׁ לָהּ רְשׁוֹת לְהִלָּף בְּכָאן** – ההרשאה מתייחסת לרשות הרבים ולחצר של שניהם. וטעם הדין כאן: "שן ורגל ברשות הרבים פטור, לפי שהוא דבר שאין יכולת לשומרו, וגם מקרה הנזק מהם שם מועט, ומי שהניח דבר ברשות הרבים הוא אשר הזיק לעצמו והביא ממונו לידי איבוד... אבל נזקי הקרן וכל הדומה לה, שאפשר לשמורן בכל מקום, ואי אפשר לעוברים ברשות הרבים להישמר מאותם הנזקים, הרי דינו... שווה בכל מקום" (מור"ג, גמ).

ט אִם הֵיטָה מִיִּחְדָּת וכו' – למי שאינו רשאי להכניס פירות, החצר היא בגדר חצר הניזק לעניין נזקי שן ורגל, ועליו לשמור את שורו שלא יזיק (בבלי ב"ק י"א).
י אָבוֹת נְזָקִים – סוגים עקרוניים של נזק שיש להם מאפיינים ייחודיים. **הַקָּרָן** – נגיחה. מאפייני נזק הקרן הם: נזק הנגרם במעשה לא רגיל של הבהמה שיש בו כוונה להזיק ואין בו הנאה (ראה לעיל ד; בבלי ב"ק י"ט, ב). **וְהֵשֵׁן** – אכילה. מאפייני נזק השן הם: נזק ממעשה רגיל שיש בו הנאה לבהמה (פה"מ ב"ק א, א). **וְהִרְגֵל** – דריסה. מאפייני נזק הרגל הם: נזק ממעשה רגיל בלא כוונה, מתוך הליכה או בשעה שנחה מעט בהליכתה. **נִתְחַפְּכָה בִּפְתָל לְהִנִּיתָה** – כגון להתגרד. **טִנְפָה פְּרוֹת לְהִנִּיתָה** – כגון שנתגלגלה עליהם כדרך הסוסים והחמורים (רש"י ב"ק ג, א). **אָפָּה** – המושב שיושב עליו הרוכב על הבהמה. **פְּרוּמְבִּיא** – זמם לפי הבהמה (פה"מ שבת ה, א). **זוּג** – פעמון שתולים על צוואר הבהמה כדי שידע בעליה היכן היא. **וְעִגְלָה הַמּוֹשְׁבֶת** – את הקרון (פ).

יא גֵיד – אבר הזכרות. **סֶפֶק הוּא**

וכו' – הכשכוש בזנב הוא פעולה שגרתית, והוא תולדת הרגל, אך כאן הדברים אמורים ב"כשכוש רב, שאינו דרכה תמיד", וספק אם עדיין הוא בגדר נזק הרגל או שמא מפני חריגותו הוא בגדר נזק הקרן, אף על פי שחסרה הכוונה להזיק, הנדרשת בנזקי הקרן (בבלי ב"ק י"ט, ב). בית דין אינו מוציא ממון כשיש ספק, ו"ככל ספק ממון: המוציא מחברו – עליו הראיה" (איסורי ביאה ט"ו, ב), ולכן אין מוציאים מיד התופס.

מִיִּחְדָּת לְהִנִּיתָ בָּהּ פְּרוֹת וּלְהַכְנִיס לָהּ בְּהֵמָה, כְּגוֹן הַבְּקֶעָה וְכִיּוֹצֵא בָּהּ: אִם בְּשֵׁן וְרִגְלֵהּ הִזִּיקָה כְּדִרְפָּה – הָרִי זֶה פְּטוּר, מִפְּנֵי שֵׁישׁ לָהּ רְשׁוֹת לְהִלָּף בְּכָאן, וְדִרְפָּה הַבְּהֵמָה לְהִלָּף כְּדִרְפָּה וְלֵאמֹר וּלְשַׁבֵּר כְּדִרְפָּה הַלּוֹכָה; וְאִם נִגְחָה אוֹ נִגְפָה אוֹ רָבְצָה אוֹ בְּעֵטָה אוֹ נִשְׁכָּה: אִם תִּמָּה הִיא – מְשַׁלֵּם חֲצִי נֶזֶק; וְאִם מוּעֵדָת – מְשַׁלֵּם נֶזֶק שְׁלֵמ.

ט הֵיטָה הַחֲצֵר שְׁלֹשִׁינֵיהֶם מִיִּחְדָּת לְפְרוֹת, לֹא לְהַכְנִיס לָהּ בְּהֵמָה, וְהַכְנִיס לָהּ אֶחָד מִן הַשְּׁתַּפְּיִן בְּהֵמָתוֹ, וְהִזִּיקָה – חֵיב אֲפֹלוֹ עַל הֵשֵׁן וְעַל הִרְגֵל. וְכֵן אִם הֵיטָה מִיִּחְדָּת לְבְּהֵמָה לְשִׁנֵּיהֶם, וְהִזָּה רְשׁוֹת לְאֶחָד מֵהֶן בְּלִבְד לְהַכְנִיס לָהּ פְּרוֹת, וְהִזִּיקָה פְּרוֹתוֹ – חֵיב אִף עַל הֵשֵׁן וְעַל הִרְגֵל.

אבות ותולדות

י שְׁלֹשָׁה אָבוֹת נְזָקִים בְּשׁוֹר: הַקָּרָן, וְהֵשֵׁן, וְהִרְגֵל. תּוֹלְדוֹת הַקָּרָן: נְגִיפָה, נְשִׁיכָה, רְבִיצָה, בְּעֵיטָה. תּוֹלְדוֹת הֵשֵׁן: אִם נִתְחַפְּכָה בִּפְתָל לְהִנִּיתָה וְהִזִּיקָה פְּרוֹת בְּחִפְכוּכָה, וְכֵן אִם טִנְפָה פְּרוֹת לְהִנִּיתָה. תּוֹלְדוֹת הִרְגֵל: הִזִּיקָה בְּגוּפָה דִרְפָּה הַלּוֹכָה, אוֹ שֶׁהִזִּיקָה בְּשַׁעֲרָה דִרְפָּה הַלּוֹכָה, אוֹ שֶׁפְּשַׁכְּשָׁה בְּזוּגָה אוֹ בְּאָפָּה שְׁעָלֶיהָ, בְּפְרוּמְבִּיא שְׁבִפֶּיהָ, בְּזוּג שְׁבִצְנוּאָרָה, וְכֵן חֲמוֹר שֶׁהִזִּיק בְּמִשְׁאֵו בְּשַׁעַת הַלּוֹכוֹ וְעִגְלָה הַמּוֹשְׁבֶת שֶׁהִזִּיקָה בְּשַׁעַת מְשִׁיכָתָה – כָּל אֵלוֹ תּוֹלְדוֹת הִרְגֵל הֵן, וּבְרְשׁוֹת הָרַבִּים פְּטוּרִין, וּבְרְשׁוֹת הַנֶּזֶק מְשַׁלְּמִין נֶזֶק שְׁלֵם.

ספק קרן ספק רגל

יא כְּשֶׁכְּשָׁה בְּזַנְבָה כְּשָׁפוּשׁ רַב שְׂאִינוֹ דִרְפָּה תְּמִיד וְהִזִּיקָה בְּרְשׁוֹת הָרַבִּים, אוֹ שֶׁכְּשֶׁכְּשָׁה בְּגֵיד שְׁלָהּ בְּרְשׁוֹת הָרַבִּים וְהִזִּיקָה – פְּטוּר, וְאִם תִּפְּשׁ הַנֶּזֶק, גּוֹבָה חֲצִי נֶזֶק מִמָּה שֶׁתִּפְּשׂוּ, שְׁזָה הַדְּבָר סֶפֶק הוּא אִם אֵלוֹ תּוֹלְדוֹת הַקָּרָן, שֶׁחֵיב עָלֶיהָ בְּרְשׁוֹת הָרַבִּים, אוֹ תּוֹלְדוֹת הִרְגֵל, שֶׁפְּטוּר עָלֶיהָ בְּרְשׁוֹת הָרַבִּים כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוֹ (לעיל ח).

פֶּרֶק שְׁנִי

נזקי צרורות ודומיהם

אבות ותולדות

א אָחַד אַבּוֹת נְזָקִים וְאָחַד הַתּוֹלְדוֹת: אִם הָיָה הָאֵב מוֹעֵד – תּוֹלְדָתוֹ מוֹעֵדָתוֹ; וְאִם הָיָה תָּם – תּוֹלְדָתוֹ כְּמוֹהוּ. וְכָל אַבּוֹת נְזָקִים וְכָל תּוֹלְדוֹתֵיהֶן – מוֹעֵדֵינָן מִתּוֹלְדָתָן הֵן, חוּץ מִן הַקָּרָן וְתוֹלְדוֹתָיו, שֶׁהֵן בְּתַחֲלָה תִּמְיִין עַד שְׂיִיעֵדוּ, כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוֹ (לעיל א, ד-ה; ראב"ד).

א, ד-ה).

צרורות

ב כָּל תּוֹלְדָה – כְּאֵב שְׁלָהּ, חוּץ מִצְרָרוֹת הַמִּנְתְּזִין מִתַּחַת רִגְלֵי הַבְּהֵמָה בְּשַׁעַת הַלּוֹכָה; שְׂאֵף עַל פִּי שְׂתוֹלְדוֹת הַרְגֵּל הֵן, וּפְטוּר עֲלֵיהֶן בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים כְּרִגְלָהּ, וְאִם הִזִּיקוּ בְּרִשׁוֹת הַנֶּזֶק מִשְׁלֵם מִן הַיָּפֵה שֶׁבְּנִכְסָיו כְּרִגְלָהּ שֶׁהִיא אֵב – אֵף עַל פִּי כֵן אֵינוֹ מִשְׁלֵם אֶלָּא חֲצִי נֶזֶק.

ג כִּיצַד? בְּהֵמָה שֶׁנִּכְנְסָה לְחֶצֶר הַנֶּזֶק וְהִלְכָהּ, וְהָיוּ צְרוּרוֹת מִנְתְּזִין מִתַּחַת רִגְלֵיהָ, וְשָׁבְרוּ אֶת הַפְּלִים – מִשְׁלֵם חֲצִי נֶזֶק מִן הַיָּפֵה שֶׁבְּנִכְסָיו. וְדָבָר זֶה הִלְכָהּ מִפִּי הַקְּבֵלָה הוּא.

ד וְכֵן אִם הִיְתָה מְהֻלְכֶת בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים, וְנִתְּזוּ צְרוּרוֹת מִתַּחַת רִגְלֵיהָ לְרִשׁוֹת הַנֶּזֶק, וְשָׁבְרוּ אֶת הַפְּלִים – מִשְׁלֵם חֲצִי נֶזֶק. דְּרִסָּה עַל הַפְּלֵי בְּרִשׁוֹת הַנֶּזֶק וְשָׁבְרוּ, וְנִפְּל עַל כְּלֵי אֲחֵר וְשָׁבְרוּ – עַל הַרְאֵשׁוֹן מִשְׁלֵם נֶזֶק שְׁלֵם, וְעַל הָאֲחֵרוֹן חֲצִי נֶזֶק.

ספק צרורות

ה הִיְתָה מְהֻלְכֶת בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים, וּבְעֵטָה וְהִתִּיזָה צְרוּרוֹת וְהִזִּיקוּ בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים – פְּטוּר, וְאִם תִּפְּשׂ הַנֶּזֶק רְבִיעַ נֶזֶק, אֵין מוֹצִיאֵין מִיָּדוֹ, שֶׁהַדְּבָר סֶפֶק הוּא, שֶׁמָּא שְׁנִי הוּא וְאֵינוֹ תּוֹלְדָת רִגְלָהּ, שֶׁהָיָה בְּעֵטָה.

ו בְּעֵטָה כְּאֵרֶץ בְּרִשׁוֹת הַנֶּזֶק וְהִתִּיזָה צְרוּרוֹת מִתַּחַת הַבְּעֵיטָה, וְהִזִּיקוּ שֵׁם – חֵיב לְשֵׁלֵם רְבִיעַ נֶזֶק, שֶׁזֶּה שְׁנִי הוּא בְּתַחֲנוֹת הַצְּרוּרוֹת, וְאִם תִּפְּשׂ הַנֶּזֶק חֲצִי נֶזֶק, אֵין מוֹצִיאֵין מִיָּדוֹ. וְאִפְּלוּ הִיְתָה מְהֻלְכֶת בְּמִקּוֹם שְׂאֵי אֶפְשָׁר לָהּ שְׁלֵא

בְּמִקּוֹם שְׂאֵי אֶפְשָׁר לָהּ שְׁלֵא תִּתִּיז – אִפְּלוּ בְּמִקּוֹם כּוּזָה, שֶׁאֵין לָהּ בְּרָרָה אֶלָּא לְהִתִּיז, עֲדִיין הַדְּבָר בַּגֵּדֵר סֶפֶק.

א אִם הָיָה הָאֵב מוֹעֵד – מִתַּחֲלִיָּה, כִּגוֹן שֶׁן וְרִגְלָהּ (מ"מ). וְאִם הָיָה תָּם תּוֹלְדָתוֹ כְּמוֹהוּ – שִׁכְשֵׁם שֶׁהָאֵב צָרִיךְ שִׁיעֵדוֹ כּוֹ כַּדִּי שִׁיְהִיָּה מוֹעֵד, כֵּן גַּם הַתּוֹלְדוֹת (ראה לעיל א, ד-ה; ראב"ד).

ב צְרוּרוֹת – אֲבָנִים וְגוֹשֵׁי עֶפֶר. מִנְתְּזִין – עֲפִים. שְׂתוֹלְדוֹת הַרְגֵּל הֵן – רָאָה לְעִיל אֵי, וּבְבִיאוֹר שֵׁם. אֵף עַל פִּי שֶׁנֶּזֶק הַצְּרוּרוֹת נִעֲשֶׂה כְּדָרְכוֹ (רַגְלָהּ), הָרִי הוּא בַּגֵּדֵר נֶזֶק עֲקִיף, וְהַמּוֹזִיק מִשְׁלֵם רַק חֲצִי נֶזֶק (פּה"מ ב"ק ב, א).

ג וְדָבָר זֶה – תְּשׁוּלֹם חֲצִי נֶזֶק שֶׁל צְרוּרוֹת, שֶׁהוּא תְּשׁוּלֹם מִמוֹנֵי, וְאֵינוֹ קִנְס, שֶׁלֹּא כְּמוֹ חֲצִי נֶזֶק בְּשׁוֹר תָּם שֶׁנִּגְחַ (פּה"מ ב"ק ח, א). לְהַבְדִּיל בֵּין קִנְס לְבֵין מִמוֹן, רָאָה לְהֵלֵן ח. מִפִּי הַקְּבֵלָה – כְּפִי הַפִּירוּשׁ שֶׁנִּתְקַבַּל בְּמִסּוֹרֶת שֶׁבַעֲל פּה אִישׁ מִפִּי אִישׁ מִמִּשְׁה רַבְּנֵי (ק).

ד מִשְׁלֵם חֲצִי נֶזֶק – אֲבָל אִם הִיְתָה מִתִּיזָה צְרוּרוֹת מִרִשׁוֹת הַיַּחֲדִי לְרִשׁוֹת הַרְבִּים – פְּטוּר, מִפְּנֵי שֶׁהַכֵּל הוֹלֵךְ אַחֵר מִקּוֹם הַהִזִּיק (הַמֵּאִירֵי ב"ק יט, א). עַל הַרְאֵשׁוֹן מִשְׁלֵם נֶזֶק שְׁלֵם – כַּדִּין הַרְגֵּל. וְעַל הָאֲחֵרוֹן חֲצִי נֶזֶק – שֶׁכֵּל נֶזֶק עֲקִיף שֶׁהוֹיָקָה הַבְּהֵמָה בְּחֶצֶר הַנִּיזֵק הוּא בַּגֵּדֵר צְרוּרוֹת (פּה"מ ב"ק ב, א).

ה וּבְעֵטָה וְהִתִּיזָה צְרוּרוֹת – סֶפֶק אִם צְרוּרוֹת שֶׁנִּעֲשׂוּ בְּשִׁנּוּי (בְּעֵיטָה), דִּינָם כַּדִּין הַקָּרָן, וּמִשְׁלֵם רַק אֶת מַחְצִית הַסְּכּוֹם שֶׁמִּשְׁלֵם בְּדֶרֶךְ כֻּלָּל, כְּלוּמֵר רַבַּע הַנֶּזֶק; אוֹ שְׁדִינָם כְּצְרוּרוֹת רַגְלָהּ, הַפְּטוּר בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים (בְּכֵלֵי ב"ק יט, א). אִם תִּפְּשׂ הַנֶּזֶק... אֵין מוֹצִיאֵין מִיָּדוֹ – ש"כ כֵּל סֶפֶק מִמוֹן: הַמוֹצִיא מִחִבְרוֹ – עֲלֵיו הַרְאֵיָה" (אִיסוּרֵי בִיאָה טו, כו), וּבַגֵּלָל הַסֶּפֶק, גַּם אֵין מוֹצִיאֵים מִיָּד הַתּוֹפֵס.

ו בְּעֵטָה כְּאֵרֶץ בְּרִשׁוֹת הַנֶּזֶק וְכו' – צַדִּי הַסֶּפֶק הֵם כְּבַהֲלָהּ הַקּוֹדֶמֶת, אֶלָּא שֶׁכֵּאֵן מְדוּבָר בְּרִשׁוֹת הַיַּחֲדִי, וְלֹא בְּרוּר אִם הוּא חֵיב חֲצִי נֶזֶק (כַּדִּין צְרוּרוֹת בְּרַגְלָהּ) אוֹ רַבַּע נֶזֶק (כַּדִּין צְרוּרוֹת בְּשִׁנּוּי), וְנִמְצָא שֶׁמִּכֵּל מִקּוֹם מִשְׁלֵם רַבַּע נֶזֶק.

ז התשלומין ממון – פיצוי על האבדן הכספי. קנס – שהוא בעיקרו עונש, כדי שיקפיד להיזהר יותר ממה שהוא חייב (י). כי מעיקר הדין לא היה צריך לשלם כלום, מפני שסתם בהמה אינה מועדת להזיק, והושת עליו התשלום, כדי שישמור את בהמתו שלא תזיק לאחרים (מ"ג, ג; בבלי ב"ק טו, א).

ח תשלומי כפל – שמשלם הגנב (גנבה א, ד). הקרן – שווי הנזק. אכל המודה כפל קנס – והודאתו היא מקור הרשעתו. פטור – אם הודה בבית דין בנוכחות שלושה דיינים. ואף אם יבואו עדים לאחר מכן – פטור (גנבה ג, ח; שבעות ט, ד), מפני שהקנס בא מכוח בית דין, ואינו כמו החוב, הנובע מן העובדה שממון התובע נמצא ביד המודה או שהתובע מפסיד ממון בגלל מי שהודה, והמודה חייב לשלם לו, גם אם לא יורו לו בית דין לעשות כן. כי אם הודה מעצמו, נמצא שהוא מודע לזהירות היתרה המתבקשת, והמטרה בהבנת אחריותו הושגה (י). תוצאה אחרת של דיני קנסות היא שאין גובים קנסות בחוץ לארץ (סנהדרין ה, ח).

ט תקע בו – קרא בקול. משלם חצי נזק* – בכ"ק: ק' על התבלין משלם נזק שלם, ועל הקלי משלם חצי נזק. ואילו בגרסה שלפנינו מדובר רק על הכלי. פחצי נזק צרורות – פעולת הקריאה המתלווה אל האכילה היא פעולה רגילה של התרנגול כשהוא מתכוון לאכול. אך כיוון ששבירת הכלי אינה נעשית ישירות על ידי מגעו של התרנגול אלא

מכוחו, הרי היא בגדר צרורות. משנה – כדין הקרן. ראה לעיל א, ב. והכנסת הראש שלא תוך כדי אכילה היא פעולה חריגה (א"ש).¹ צנף – כינוי לקול הסוס. נער – כינוי לקול החמור. משלם חצי נזק – כדין צרורות.

² חוט או רצועה וכו' – מנהגם היה לקשור חוט סביב רגלי התרנגולים לסימן על הבעלות עליהם כדי שלא יתחלפו בשל אחרים או לקשרם ברצועה ארוכה כדי שלא יזיקו (פה"מ שבת ה, ד; בבלי שבת נד, ב). משלם חצי נזק – כדין צרורות. בשקשורו אדם – גם אם אינו הבעלים, הבעלים רוצה בקשירה זו, והחוט טפל לתרנגול, והריהו כאוכף וכדומה (לעיל א, א). אכל אם נקשר על רגליהן מאליה וכו' – כשהחוט נכרך מאליו, הוא עלול להסתכך ברגלי התרנגול, וברור שאין הבעלים רוצה בו, ואינו טפל לתרנגול, אלא הוא בגדר חפץ עצמאי (י), ולכן בעל התרנגול פטור מלשלם. אך בעל החוט חייב לשלם את דמי הנזק שגרם לו עקב רשלנותו בשמירה על החוט. פבור המתגלגל – הבור הוא אחד מארבעת מיני הנזקים, ועיקרו ברכוש המהווה תקלה (להלן פרק י). וכאן מדובר בתקלה הנעה ממקום למקום על ידי רגל, ולפיכך מוגדרת כנזקי רגל, שהמזיק על ידה חייב לשלם חצי נזק על הנזק העקיף שגרם כדין צרורות, ולא כנזקי בור, משום שבבור תמיד משלם נזק שלם (י).

תתיז, ובצטה והתיזה – משלם רביע נזק, ואם תפש הנזק חצי נזק, אין מוציאין מידו.

ממון וקנס

ז כל המשלם נזק שלם – הרי התשלומין ממון, שהוא חצי לשלמו כמי שלנה מחברו ממון, שהוא חצי לשלם. וכל המשלם חצי נזק – הרי התשלומין קנס, חוץ מחצי נזק של צרורות, שהוא הלכה, כמו שבארנו (לעיל ג).

ח זה הפלל: כל המשלם מה שהזיק – הרי זה ממון. וכל המשלם יתר או פחות, כגון תשלומי כפל או חצי נזק – הרי היתר על הקרן או הפחות קנס. ואין חביבין קנס אלא על פי עדים, אכל המודה בכל קנס מן הקנסות – פטור.

נזק בקול

ט תרנגול שהושיט ראשו לאויר פלי זכוכית, ותקע בו ושברו: אם היו בתוכו תבלין וכיוצא בהן שהושיט ראשו כדי לאכלן – משלם חצי נזק* פחצי נזק צרורות, שפף הוא הרכו; ואם היה הפלי ריקן – הרי זה משנה, ומשלם חצי נזק ככל הקנסות. י, וכן סוס שצנף ונחמור שנער ושבר את הכלים – משלם חצי נזק.

נזקי צרורות בתרנגולים

¹ התרנגולין מועדין להלף פדרפן ולשבר. היה חוט או רצועה קשור ברגליהן, ונסתבף פלי באותו החוט ונתגלגל ונשבר – משלם חצי נזק. בפה דברים אמורים? בשקשורו אדם. אכל אם נקשר על רגליהן מאליו – בעל התרנגולין פטור. ואם היו לחוט בעלים, ולא היה החוט הפקר – בעל החוט חייב חצי נזק, שהרי הוא פבור המתגלגל.

יא הצניע בעל החוט את החוט, וחדסו* התרנגלים עליו והוציאוהו, ונקשר ברגליהו, ושברו בו את הפלים – אף בעל החוט פטור, שהרי אנוס הוא.

יב תרנגלין שהיו מפרחין ממקום למקום, ושברו את הפלים: אם בכנפיהן שברו – משלם נזק שלם; ואם ברוח שבכנפיהן – משלם חצי נזק.

יג היו מחדסין* על גבי עסה או על גבי פרות וטנפו או נקרו – משלמין נזק שלם. הדיקו בעפר או בצרורות שהעלו בפיהן או ברגליהן – משלמין חצי נזק.

יד היו מחטטין, ונפסק החבל ונשבר הדלי – משלמין נזק שלם, והוא שנתגלגל הדלי מתמתן עד שנפל ונשבר. ואם היה על החבל אכל, ובעת אכילתו פסקוהו – משלם גם על החבל נזק שלם.

נזק בקפיצה

טו הפלג והגדי שקפצו מראש הגג ממעלה למטה ושברו את הפלים – משלמין נזק שלם, מפני שהן מועדין לדבר זה. וכן אם נפלו והדיקו, שעליהן לראש הגג – פשיעה; ואף על פי שנפילתן אנס – כל שתחלתו בפשיעה וסופו באנס, חייב.

טז קפצו ממטה למעלה – משלמין חצי נזק; והוא שנתלה הגדי ונסרף, וקפץ הפלג. אבל אם נסרף הפלג, ודלג הגדי, בין ממעלה למטה בין ממטה למעלה – חייבין נזק שלם. וכן תרנגול שדלג, בין ממעלה למטה בין ממטה למעלה – משלם נזק שלם.

נזקי הכלב

יז פלג שנטל את החררה והלף לו לגדיש: אם הניחה בגדיש, ואכל את החלה, והדליק את הגדיש – על החלה ועל מקום החררה משלם נזק שלם, ועל שאר הגדיש חצי נזק; ואם היה מגרר את החלה על הגדיש, והולף ושורף – משלם על החררה נזק שלם, ועל מקום הגחלת חצי נזק, ועל שאר הגדיש פטור.

ואם היה מגרר את החלה וכו' – על מקום הגחלת חייב רק חצי נזק, מפני שהינו (דין קרן). ועל שאר השדה הוא בעל החלה (להלן גה). ואם היה מגרר את החלה וכו' – על מקום הגחלת חייב רק חצי נזק, מפני שהכלב לעשותה (מהרמ"ח).

יא וחדסו* – חפרו באדמה ברגליהם כדרך התרנגולים (וכן הוא הנוסח בח"ת גם להלן יג. לביאור, ראה פה"מ ב"ק ב"א). בכ"י י' ובכ"י מ': וחדסו.

יב מפרחין – עפים. משלם נזק שלם – ברשות הניזוק, כדין הרגל (ראה לעיל ב). משלם חצי נזק – כדין צרורות.

יג טנפו – לכלכו ברגליהם, כדין הרגל. נקרו – במקורם, כדין השן (ראה אברהם בן הרמב"ם. ראה ב"י).

יד מחטטין – מנקרים (ראה תנחום). ונפסק החבל – על החבל משלם חצי נזק, מפני שהוא נזק משונה. מתמתן – מכוח דחיפתם, כדרכם לגלגל כלים; ואם לא דחפוהו משלם חצי נזק כדין צרורות. פסקוהו – חתכו אותו.

טו פשיעה – מפני שדרכם לקפץ, והבעלים היה צריך לשמור עליהם. כל שתחלתו בפשיעה וסופו באנס חייב – מפני שהאנוס נגרם עקב פשיעתו, שאלמלא העלה אותם לגג, לא היו נופלים ממנו (השווה להלן יב); שכירות (ט-י).

טז נסרף – טיפס על קיר (נתלה ונסרף) – ר' תנחום). שנתלה הגדי ונסרף וקפץ הפלג – בשינוי בקפיצה מלמטה למעלה, משלם חצי נזק כדין הקרן (לעיל א, ב).

יז נטל – לקח. החררה – כיכר לחם, ופועמים נדבקת בה גחלת רביים: גחלים] אש" (פה"מ ב"ק ב"ג). גדיש – ערמה של עומרי תבואה (פה"מ: פאה ו, ב; עדויות ד, ד). אם הניחה בגדיש וכו' – שדרכו של הכלב להניח את מאכלו לפני שהוא אוכל אותו, ולכן יש לחייבו על המקום שהניח בו את החלה (מקום החררה) נזק שלם כדין תולדות הרגל, ועל שאר הגדיש חייב חצי נזק מדין צרורות (פה"מ שם), כיוון שהשרפה נגרמה על ידי הנחת החלה. על החלה – חייב